

Lauki un lauksaimniecības politika 1996. gadā

1996. gada 22. aprīlī

1. PRIVĀTAIS ĪPAŠUMS UN SAIMNIEKOŠANA KĀ TIRGUS EKONOMIKAS PAMATS

Mūsdienu attīstīto valstu ekonomikā nav vairs klasiski tīrās tirgus sistēmas, tāpat kā nav arī pilnīgi centrālās plāna saimniecības. Praksē dažādās valstīs ir vērojama dažādas intensitātes valsts iejaukšanās. **Tomēr ekonomikas pamatā visās attīstītajās valstīs ir tirgus saimniecība.** Uz kā tā balstās? Un kur ir tās ir pamatatšķirība no centrālās plāna saimniecības?

Tirgus saimniecībā noteicošais ir privātā īpašuma un privātās saimniekošanas dominante- tā ir privātuzņēmēja veikta ekonomiskās situācijas analīze, viņa paša kapitāla ieguldīšanas un saimniekošanas risks un peļņas ieguve. Lēmuma pieņēmējs par tā pamatotību atbild pats ar savu kapitālu, bet pats arī izmanto sava darba augļus, gan padaloties ar citiem nodokļu veidā.

Ekonomikā nav iedomājama reāla tirgus saimniecība ar valsts īpašuma dominanti. Ar valsts īpašumu tā vai citādi rīkojas valsts ierēdņi. Viņi pieņem lēmumu, ko ražot, kā, cik, un kur ieguldīt kapitālu. Par pieņemtajiem lēmumiem valsts ierēdņi neatbild vairāk kā ar savu amatu, kuru pietiekami viegli var nomainīt ar citu un citur. Valsts ierēdņi nav motivēti reaģēt uz pieprasījuma svārstībām, vai, vēl vairāk, to veidot un attīstīt. Bet dažkārt pieņemtie lēmumi nav pietiekami izsvērti, jo ierēdņi un citas valsts pilnvarotās personas jau nerīkojas ar savu mantu. Tāpēc te parasti valda pavisam citi principi - formāli apmierināt cilvēku un sabiedrības vajadzības, bet nevis gūt papildus ienākumu. Sadalīt un piegādāt, bet ne pārdot un pelnīt, novērst protestus, bet ne patiesi apmierināt. Piespiest, bet ne motivēt labāk strādāt. Ja pietrūkst preces vai pakalpojumi nav kvalitatīvi, tad par vainīgām tiek paziņotas pārlietu lielas patērētāju tieksmes, bet ne neefektīvā ražošana.

Tā ir principiāla abu sistēmu atšķirība. Nav iespējams ieviest tirgus ekonomiku plānveida saimniecībai raksturīgajā sadales un piegāžu sistēmā.

2. LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS PĀRVEIDES PROBLĒMAS

Šobrīd daudzi skaita zaudējumus, ko nodarījusi privatizācija lauksaimniecībai un laukiem. Tiek uzskaitīti sagrautie liellopu un cūku kompleksi, izputinātās darbnīcas un kaltes, izkautie lopu un sarukušās sējumu platības. Tās visas esot nepārdomāto reformu un privatizācijas sekas.

Jā, daudzviet ir bijušas arī kļūdas un pat noziegumi. Bet vai cēloņi ir tik vienkārši, ka tos visu var iebāzt vienā maisā un apzīmēt ar vienu vārdu 'privatizācija'. Rūpniecībā un celtniecībā privatizācija tā īsti vēl tikai tagad sākas, bet vai tur ir mazāk nestrādājošu uzņēmumu. Okeāna zvejai privatizācijas vilnis pat tuvumā vēl nav bijis. Bet no darba atlaisto cilvēku skaits varbūt ir pat lielāks.

Latvijas lauki un lauksaimniecība ir iegājuši tirgus ekonomikā, izejot šo grūto un smago īpašnieku meklēšanas procesu. Ne viss ir noticis gludi, ne visiem šajā procesā ir veicies. Tādēļ tik daudz ir vilušos cilvēku. Nav piepildījušās viņu cerības. Cilvēki nav sasnieguši to, ko viņi domāja reformu sākumā. Iegūtais un atgūtais zemes gabals cerētās peļņas vietā ir nesis vienīgi zaudējumus. Ir pietrūcis kapitāls un citi resursi intensīvas saimniekošanas uzsākšanai, bet ražotā produkcija ir bijusi realizējama par nepatīkami zemu cenu un arī tad ar grūtībām. Reformu gaitā iegūtā brīvība līdz ir atnesusi arī nepatīkamo pienākumu pašam atbildēt par pieņemto lēmumu.

Meklējot cēloņus samilzušajām problēmām, cilvēku skati parasti apstājas pie pirmā redzamākā un plašāk aizskartā - tā ir privatizācija. Ēnā paliek cita, varbūt vēl akūtāka problēma - produkcijas tirgus zaudēšana 1992. -1993. gados. Šobrīd jau ir aizmirsušās rindas un sarunāšanas pie gaļas kombinātu vārtiem, mēnešiem un pusgadiem ilgās nemaksāšanas par pārdoto produkciju. Inflācijas un tirgus samazināšanās rezultātā izveidojusies kritiskā starpība starp cenu pieaugumu ražotajai produkcijai un izmantotajiem resursiem, kad izmantotās lopbarības vērtība vien vairākkārt pārsniedza produkcijas realizācijas cenu.

Kurš saimnieks gan būs spējīgs vienīgi idejas vārdā finansēt nerentablu ražošanu, kur katra lopu turēšanas kūti dienas skaidru zaudējumu. Un no kurienes lai to finansē? Ar šīm grūtībām saskārās visi- gan lielle ražotāji agrāko kolhozu un sovhozu personā, gan arī jaunie privātsaimnieki. No kurienes lai samaksā algas tiem daudzajiem desmitiem un pat simtiem strādājošo, kas ir saražojuši šo produkciju, kuru nepērk, bet, ja pērk, tad neapmaksā.

Pēc Vācijas apvienošanās Austrumvācijas lauksaimniecībā palika strādāt vienīgi katrs desmitais, un tad tā spēja iekļauties Vācijas kopējā apritē. Latvijā, savukārt, lauksaimniecības ražošanā iesaistīto cilvēku skaits pat palielinājās. Tādējādi ražošanas efektivitāte vēl pasliktinājās.

Kāpēc tik maz bija to saimniecību, kas izvēlējās kopāpalikšanas ceļu, kaut likums noteica vienīgi īpašumtiesību sakārtošanas termiņus, bet ne lielsaimniecību darbības izbeigšanas stundu? Kāpēc pat spēcīgie Ādaži, uz kuru lauksaimniecības uzņēmumu privatizācijas likums vispār netika attiecināts, sadalījās pēc tās pašas shēmas, ko pieļāva privatizācijas likums?

Vai kā viens no lauku lielsaimniecību sairšanas cēloņiem nav jāmin arī apstākļi, ka no šīm saimniecībām sākotnēji aizgāja to speciālisti un vadītāji, gribot uzsākt paši savu saimniekošanu, un tikai dažiem no agrākajiem lielsaimniecību līderiem bija tik augsti attīstīta sabiedriskā pienākuma apziņa, ka viņi bija ar mieru upurēt visu savu personisko pārējo labumam, pat ja pārējie to ne visai gribēja un apzinājās, un turpināt cīņu ar saviem strādniekiem par darbu savlaicīgu izpildi labākā kvalitātē par mazāku samaksu. Bet bez šiem vadītājiem atliekošā saimniecību daļa vairs nebija tik dzīvotspējīga. Vai varbūt šie cilvēki, kas izvēlējās privātās saimniekošanas ceļu, ir saucami par ierāvējiem un nodevējiem? Ja nu vienīgi par sociālistiskās kopsaimniekošanas ideālu nodevējiem.

Šodien mēs esam jau aizmirsuši padomju laiku kolhozu kritikas vienu no galvenajiem punktiem, ka šajās lielsaimniecībās strādājošajiem cilvēkiem nav reālu iespēju un arī motivācijas ietekmēt saimniekošanas attīstību, bet tajā pašā laikā kolhozos valdīja no ārpuses ieceltie vadītāji, kuri ar savu oficiālo īpašnieku - kolhoza biedru- viedokli ne īpaši rēķinājās. Ka šī sistēma ierobežoja cilvēku izaugsmes iespējas lauksaimniecībā un arī laukos, jo citas nodarbes iespēju jau parasti tur nebija, un ka daudzi no spējīgākajiem jauniešiem devās uz pilsētām, jo neredzēja savām spējām realizācijas iespēju.

Jā, mūsu valsts pārveides sākumā pārāk daudz lomas bija piešķirts visā tautā valdošajam romantismam. Tomēr arī romantismam ir vajadzīgs ekonomisks pamats. Lēmumu par piedalīšanos lauksaimniecības ražošanā katram konkrētajam cilvēkam ir jāpieņem pašam. Gan arī apzinoties risku par šī lēmuma sekām un to samērojot ar iespējamo ieguvumu. Tā nav un nevar būt valsts ierēdņa kompetence noteikt katras personas tiesības un mērķtiecību sākt savu patstāvīgu ražošanu.

Arī lauksaimniecība tomēr ir business, kurā ienākumiem ir jāpārsniedz izdevumus, kaut arī tai ir līdztekus nozīme kā Latvijas dzīves telpas saglabātājam un veidotājam.

3. LAUKSAIMNIECĪBA UN KOOPERĀCIJA

Jā, Latvijas lauksaimniecības jaunajā struktūrā liela loma ir kooperācijai. Ne visas ražošanai nepieciešamās funkcijas zemniekiem ir iespējams nodrošināt pašiem ar saviem spēkiem.

Šobrīd ir izveidojušās vairāk kā 60 tūkst zemnieku saimniecības. Ir mainījusies produkcijas realizācijas principi. Agrāko centralizēto plāna piegāžu par fiksētu cenu vietā šobrīd jau ir jāmeklē realizācijas kanāli, kas spētu nodrošināt lielākos ienākumus. Arī starp minerālmēslu tirgotājiem un ķīmikāliju špicētājiem ir jāmeklē labākais variants. Nav viegli katram atsevišķajam zemniekam tikt galā ar piena un gaļas realizāciju, ar graudu kaltēšanu, ar minerālmēslu iestrādi.

Ne velti jau visos lauksaimniecības nozares privatizācijas likumos īpašas prioritātes bija paredzētas zemnieku kooperatīviem, īpaši ražošanas nodrošināšanas jomā- kaltes, darbnīcas, kartupeļu pagrabus utt. no izveidotajām statūsabiedrībām drīkstēja nošķirt praktiski vienīgi kooperatīvās sabiedrības. Pat kooperācijas likums jau bija pieņemts pirms kolhozu un sovhozu privatizācijas sākuma.

Tomēr kaut kādu iemeslu dēļ mums šobrīd ir jāatzīst, ka kaltes un darbnīcas ir izdemolētas, pagrabi sabrukuši vai ka šos objektus privatizējuši ierāvēji, kas plēš deviņas ādas. Kaut kas nav nostrādājis.

Nav izdevušies arī mēģinājumi izveidot masveida pagastu lauksaimniecības kooperatīvās sabiedrības, kas kārtotu visus pagasta zemnieku saimnieciskās dzīves jautājumus.

Un pat vairāki piensaimnieku kooperatīvi ir tik "slikti", ka nemaksā zemniekiem tik, cik viņi gribētu saņemt par savu pienu un krāpj savu īpašnieku, tātad, saimnieku, nosakot pārdotā produkta svaru un kvalitāti.

Kāpēc tas viss ir tik slikti, kur ir problēmas sakne?

Vai ne tādēļ, ka daudzu apziņā ir iesēdināta doma, ka visas problēmas ražošanā var atrisināt abstrakts kooperatīvs, aizmirstot pieminēt, ka šī kooperatīva īpašnieks nav vis kāds valsts ierēdnis vai labdarības biedrība, bet ka to ir jāveido tiem, kam ir vajadzīgi šī kooperatīva pakalpojumi- graudu sagatavošana graudu ražotājiem, piensaimniecība piena ražotājiem, bet gateris un mežtehnikā - meža īpašniekiem.

Arī katram kooperatīvam ir sevi jāatpeln, ar ieņēmumiem par pakalpojumu sniegšanu sedzot savas izmaksas.

Piensaimnieku organizāciju darbības pieredze parāda trīs sekmīgai kooperācijai nepieciešamos priekšnoteikumus:

- ◆ ir jābūt dalībnieku interesei risināt kopēju problēmu, savstarpēji sadarbojoties;
- ◆ ir jāizveido kopēja organizācija (formāla vai neformāla) šīs problēmas risināšanai;
- ◆ ir jāatrod sekmīgi un ieinteresēti vadītāji.

Lai varētu runāt par pilnvērtīgu kooperāciju, ir nepieciešama visu triju faktoru sakritība.

Interese:

Kooperācijas veidošanās galvenais priekšnoteikums ir tās dalībnieku vēlēšanās gūt ienākumu, peļņu no savas saimniecības (bet ne no radītā kooperatīva). Grūti ir runāt par apvienošanos vienīgi ar mērķi samazināt zaudējumus. Nav motivācijas attīstīt ražošanu, kas vienalga nes vienīgi zaudējumus, kad arī to masa samazinās. Vēl jo vairāk, ja ievēro, ka kooperācija nav nauda kaltuve, no kuras var pasmelties trūkcūcietēji. Tā ir līdzeklis, lai palielinātu savus ienākumus ar līdzekļiem, kas katram atsevišķi nav pieejami vai to atsevišķa izmantošana ir neracionāla.

Organizācija

Ir precīzi jānodala kooperācija kā sadarbība un darbības koordinācija, kas neprasa kapitālieguldījumus, no kooperācijas ar kopēju uzņēmumu veidošanu, kas balstās uz kopēju kapitāla ieguldīšanu ražošanas līdzekļu iegādei (pārstrādes vai ražošanas pakalpojumu sniegšana) vai kapitāla veidošanai (krājaizdevu sabiedrība).

Ja pirmajā gadījumā rokas pacelt nebūs slinki visi iesaistāmie, par cik tas parasti neizraisa materiālas sekas, tad atvērt naudas maku (otrajā gadījumā) ar mieru būs tikai tie, kas redzēs un apzināsies šīs darbības izdevīgumu.

Un atkal ir jāpiekrīt LPCS 2. kongresa rezolūcijā teiktajam, ka kooperācijas veidošanas pamatprincips ir brīvprātība un saimnieciskais izdevīgums.

Vadība:

Arī izveidotā organizācija nebūs darbaspējīga, ja tai nebūs vadība, kas spēj un ir ieinteresēta strādāt asās un nežēlīgas konkurences apstākļos, sekmīgi rodot vienīgos pareizos saimnieciskos risinājumus.

Var protams izveidot organizāciju, iecelt (nozīmēt) tai vadītāju, noteikt viņam simbolisku algu, jo vairāk jau nevar maksāt, un tad gaidīt panākumus. Ja ieceltais vadītājs būs talantīgs menedžeris un nesavtīgi strādās citu labā, šī organizācija var pat gūt panākumus un atvieglināt dzīvi lauksaimniekiem. Bet cik ir šādi cilvēki, kas būs ar mieru atteikties no ienākuma sev, no iespējas uzsākt savu patstāvīgu biznesu?

Piensaimnieku organizācijas veidošanās parāda arī normālu un nepieciešamu kooperatīva attīstības gaitu:

- ◆ vēlme un vajadzība apgūt privātu ražošanu (uzņēmējdarbību);
- ◆ apjaušana par problēmām, kas ar šo darbību saistās, un to risināšanas iespējām;
- ◆ organizēšanās problēmu atrisināšanai;
- ◆ līdzekļu ieguldīšana risinājuma panākšanai, veidojot ražotnes, attīstot izglītošanu un tehnoloģijas.

Valstij ir jāatbalsta kooperācijas attīstība, bet tādās kooperācijas, kura ir balstīta uz pašu tās dalībnieku noteiktu interesi un iniciatīvu. Pat ES liela daļa no pieejamās palīdzības laukiem ir pieejama tikai un vienīgi tad, ja potenciālais palīdzības saņēmējs finansējamajā projektā iegulda arī savus līdzekļus, parasti ne mazāk kā 75 % no projekta summas, atsevišķos gadījumos vismaz trešo daļu.

Ir jāpaziņo spēles noteikumi ilgākam laika periodam. Ja tie būs pareizi uzminēti, uz rezultātiem nebūs ilgi jāgaida, tomēr kādam gadam būs jāpaiet.

4. LAUKSAIMNIECĪBĀ IESAISTĪTAIS DARBASPĒKS UN NOZARES EFEKTIVITĀTE

Dažu lauksaimniecības attīstības pamatrādītāju dinamika 1990.-1996. gados -1990=100 % (pēc VSK datiem)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Lauksaimniecībā nodarbināto skaits	100	100.5	114.3	102.3	95.9	95.0
Liellopu skaits	100.0	96.1	79.5	47.1	38.3	37.2
Sējumu platība	100	99.6	96.6	87.6	73.4	57.2
Lauksaimniecības produkcijas apjoms	100	96	81	63	50	49

1995. gadā lauksaimniecībā pēc VSK datiem bija 207 tūkst. nodarbināto. Lauksaimniecībā nodarbināto skaits ir palicis praktiski 1990. gada līmenī, kamēr ražošanas rādītāji samazinājušies divkārt.

LR Zemkopības ministrija tajā pašā gadā veica apsekojumu, pēc kura rezultātiem novērtēja lauksaimniecībā nodarbināto skaitu uz 120.6 tūkst.

Kāpēc šāda milzīga starpība? Galvenais iemesls, protams, ir dažāda datu iegūšanas metodoloģija, un sava taisnība ir abiem. Neapstrīdot VSK informācijas pamatotību, jāsaka, ka tās dati uzrāda cilvēkus, kas savus ienākumus gūst no darba lauksaimniecībā. Savukārt, ZM apsekojums faktiski ir aptvēris cilvēkus, kas reāli strādā lauksaimniecībā.

Ja jau padomju lauksaimniecība atšķīrās no attīstītāko valstu saimniekošanas ar zemo darba ražīgumu, tad mūsdienu Latvijā šī problēma ir vēl asāka. Un Zemkopības ministrijas apsekojums faktiski atklāj tās laukos esošās darbaspēka rezerves (207 tūkst mīnus 120 tūkst. jeb 87 tūkst.). Bet vienlaikus tas rāda arī, cik daudzus cilvēkus pat pie šodienas darba ražīguma būtībā lieki ir jāpabaro no vienas un tās pašas piena vai graudu tonnas dotās peļņas.

Te arī cēlonis vienai no lielākajām lauksaimniecības problēmām, kas faktiski jau ir visu lauku un valsts problēma. Tā ir darbaspēka resursu efektīva izmantošana, no vienas puses, un ienākumu ieguves iespēja laukos dzīvojošajiem.

5. LAUKI UN LAUKSAIMNIECĪBA

Zemniecība gan ir dzīvesveids. Tai ir liela nozīme kā Latvijas dzīves telpas saglabātājai un veidotājai. Bet arī lauksaimnieciskā ražošana ir uzņēmējdarbība. Tā ir business, kurā ienākumiem ir jāpārsniedz izdevumi,. Tāpēc ir jābeidz meklēt vainīgos un skaitīt pazudušo. Sevišķi ja ievēro, ka paši vien ar savu nesaimnieciskumu esam to pazaudējuši. Šodien ir jādomā, kā saimniekot labāk.

Viena no lielākajām lauksaimniecības problēmām, kas faktiski jau ir visu lauku un valsts problēma, ir darbaspēka resursu efektīva izmantošana, no vienas puses, un ienākumu ieguves iespēja laukos dzīvojošajiem.

Diemžēl, ir jāsamierinās ar domu, ka ne visi tie, kas šobrīd nodarbojas ar lauksaimniecības produkcijas ražošanu, to varēs darīt arī turpmāk. Un solījumi visiem lauksaimniecībā pašlaik strādājošajiem nodrošināt labus ienākumus, diemžēl, ir jāuztver kā maiga, bet nedziedējoša balzama liešana uz lauku cilvēku brūcēm, tā vietā, lai meklētu reālus risinājumus.

Lauksaimniecības produkcijas ražošanai joprojām ir jābūt vienai no valsts prioritātēm, bet ne vairs tādēļ, ka ir akūts pārtikas deficīts, bet gan tādēļ, ka lauksaimniecība lielai Latvijas iedzīvotāju daļai dot darbu un iztiku Bet ne visiem. Ar ražošanu vien nevar mēģināt atrisināt visas lauku sociālās problēmas.

Šķiet, neviens nestrīdas par to, ka

- ◆ laukiem , tāpat kā arī visai Latvijai ir jābūt sakoptai,
- ◆ laukiem ir jābūt iespējami apdzīvotiem,
- ◆ lauku cilvēkiem nevajadzētu būt mazāk pārtikušiem kā pilsētniekiem;
- ◆ Latvijas lauksaimniecībai ir jābūt valsts iedzīvotāju pārtikas avotam;
- ◆ lauksaimniecībā strādājošajiem ir jābūt tādām pašām sociālajām garantijām kā citiem valsts iedzīvotājiem .

Tajā pašā laikā jāatceras ka:

- ◆ Lauksaimniecība ir nozīmīga, un tomēr tā nav vienīgā lauku saimniecības nozare.
- ◆ ienākumus rada darbs un spēja pārdot sava darba rezultātu dārgāk kā ir izmaksājusi tā radīšana;
- ◆ zeme lauksaimniecībā ir ražošanas līdzeklis tirgus produkta ražošanai. Tās izmantošanas iespējas lauksaimniecībā ir atkarīgas no ražotā produkta tirgus iespējām. Piemēram, palielinoties lauksaimnieciskās ražošanas produktivitātei tikai pusotrkārt (no 17 cnt graudu un 114 cnt kartupeļu, no 3100 kg piena, no 350 g cūku dzīvsvara diennakts pieauguma), kas vēl ne tuvu nebūs atbilstoši Latvijas lauksaimniecības reālajām iespējām, mūsu valsts lauksaimnieki pat uz šodien samazinātajām platībām saražos krietni vairāk produktu, kā valsts iedzīvotāji spēj apēst.
- ◆ produktu ārpus Latvijas varēs pārdot tikai, ja tā kvalitātei atbilstošā cena nebūs augstāka kā konkurentam.
Bet konkurenti ir spēcīgi. To starpā ir gan ES ar savu subsidēto produkciju, gan citas CentrālEiropas Valstis, gan mūsu pašu kaimiņi.

6. LAUKSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS VIRZIENS- EFEKTIVITĀTE UN KONKURĒTSPĒJA

Tāpēc, pastāvot uz lauksaimniecības kā vienas no nozīmīgākajām Latvijas ekonomikas nozarēm attīstību, kā viena no galvenajām šī procesa dominantēm ir jāizceļ ražošanas efektivitāte. Produkcijai ir jābūt konkurētspējīgai ne tikai Latvijā, kā to bieži gribas teikt, no šodienas pozīcijām raugoties (sak, ļaujiet mums pabarot Latvijas iedzīvotājus, un viss būs labi).

Lai Latvijas lauksaimniecība attīstītos sekmīgi, mūsu lauksaimniecības produkcijai ir jābūt konkurētspējīgai arī ārējā tirgū. Mums ir 2,5 milj ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes, kas spēj dot vismaz gan visu nepieciešamo maizes labību, gan arī 3 milj. tonnu piena un 500 tūkst. tonnu lopu vai to ekvivalenta. Latvijas iedzīvotāji paši to patērēt nevar. Ir jāatrod tirgus iespējas ārpus Latvijas vai arī jāsamazina šīs produkcijas ražošanas apjomi.

Bet to varēs izdarīt tad, ja mūsu produkta cenas nebūs augstākas kā konkurentiem.

Var, protams, teikt, ka eksports ir jāsubsidē. Bet no kādiem līdzekļiem. Pārtikas ražotāji saka un paši lauksaimnieki atzīst, ka pārtikas tirgu Latvijā ierobežo cilvēku nespēja nopirkt vairāk. Vai no šiem cilvēkiem vēl var noplēst vairāk nodokļu, no kā subsidēt citu valstu ēdājus.

Pat nesensais balsojums Saeimā par akcīzes nodokļa palielināšanu, kas lauksaimniecību salīdzinājumā ar citām nozarēm skāra samērā maz, parādīja, ka jebkura nodokļu palielināšana ir problemātiska.

Nākotne ir saimniecībām, kas spēs ražot iespējami lētāku produkciju, kas spētu konkurēt ne tikai iekšējā, bet arī ārējā tirgū.

Tas, protams, nav tik vienkārša. Jaunajām privātajām struktūrām ir vajadzīgs reāls kapitāls savas ražošanas attīstībai. Ir vajadzīgs arī tirgus ražotajai produkcijai. Apstākļos, kad citās valstīs valdība klaji iejaucas lauksaimniecības attīstībā, arī Latvijas valsts nevar atstāt savas zemes lauksaimniekus pilnīgā tirgus vaļā.

Tomēr šai iejaukšanai ir jābūt iespējami "maigai", tādai, kas neizjauc tirgus saimniecības pamatu- privāto iniciatīvu, patstāvīgu lēmumu pieņemšanu pie noteiktiem spēles noteikumiem. Tā nenozīmē centrālās plānveida saimniecības restaurēšanu lauksaimniecībā.

Līdz ar vispārēju atbalstu lauksaimniecībai kā tādai ir nepieciešama īpaši mērķēta palīdzība tiem lauku ražotājiem, kas grib strādāt efektīvi, kas meklē iespējas ražošanā izmantot resursus taupošas tehnoloģijas, kuru ražotā produkcija būs lētāka, lai varētu ne tikai palikt Latvijas tirgū, bet arī iziet aiz tās robežām. Jo Latvijas lauksaimniecības potenciāls taču ievērojami pārsniedz valsts iekšējā tirgus ietilpību.

Ir jārēķinās, ka Latvijas lauksaimniecība Eiropā un pasaulē nav vienīgā un ka tās ražojumiem ārējā un arī iekšējā tirgū ir jāastopas ar citu valstu atbalstītajiem produktiem. Tas nozīmē, ka konkurence mūsu starpā nav sevišķi godīga. Bet ir jāatrod tā jūtīgā šķirtnīte, kas ļauj nozarei attīstīties, bet vienlaikus arī paaugstina tās konkurētspēju. Daudz te var izdarīt paši ražotāji ar savu prasmi, uzņēmību un zināšanām. Daudziem to netrūkst.

Valsts institūcijām ir jāpieņem ilglaicīga Latvijas lauksaimniecības attīstības programma un jānodrošina tās realizācijas iespējas ar atbilstošu likumdošanas bāzi, tieši neiejaucoties uzņēmumu saimnieciskajā darbībā.

7. CITAS LAUKU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS

Diemžēl, mums visiem ir jārēķinās, ka ar lauksaimniecības attīstības līdzekļiem vien nevar atrisināt visas laukos pastāvošās problēmas. Ienākumu no lauksaimniecības nodrošināšana visiem lauku iedzīvotājiem nevar būt ilgtermiņa lauksaimniecības politikas pamatā. Ilgākā laika posmā tas nenesīs labu ne pašai lauksaimniecībai, ne arī tautas saimniecībai kopumā. Agri vai vēl, drīzāk jau agri, tas radīs slēpto bezdarbu. Iespējami vairāk cilvēkiem ir jādara sabiedrībai vajadzīgs darbs.

Siltumapgādes un citu infrastruktūras problēmu risināšana, ceļu tīkla un sabiedriskā transporta uzturēšana un attīstība, kā arī daži citi jautājumi ir jārisina atsevišķi no lauksaimnieciskās ražošanas regulēšanas problēmām. Lielā mērā tas saistās arī ar citiem vidi veidojošajiem faktoriem.

Tas gan nenozīmē, ka valsts var aiziet malā no nozarē notiekošo procesu ietekmēšanas un no atbildības par lauku iedzīvotāju sociālajām problēmām.

Valsts mērķim ir jābūt jaunu darbavietu rašanās laukos sekmēšanai, nodrošinot visu valsts reģionu attīstības iespējas. Arī to, kuriem šobrīd mantojumā no agrākajiem laikiem nav palikuši perspektīvi rūpniecības vai transporta uzņēmumi, kuros kā vienīgās iztikas ieguves iespējas ir palikušas darbs pagasta valdē, pastā un lauksaimnieciskā ražošana, vismaz sava vēdera tiesai.

Ir jārēķinās, ka trešajai daļai Latvijas cilvēku mājoklis un dzīves telpa ir lauki, un tas ir labi. Tomēr lauksaimniecībā, kaut nedaudz attīstot darba ražīgumu, nevajadzētu strādāt vairāk kā astoņiem - desmit procentiem no visiem strādājošajiem. Tikai tad varēs runāt par lauksaimniecību kā par reālu pārtikas avotu. Tāpēc ir jāmeklē iespējas dažādot lauku ekonomisko vidi, tām esošajām zemnieku saimniecībām un dažiem veikaliņiem blakus noliekot arī kādu citu ražotni. Varbūt šo jauno darbavietu radītājiem laukos var pat piešķirt nodokļu brīvdienas vismaz uz pieciem gadiem?

8. LAUKSAIMNIECĪBAS POLITIKAS ATTĪSTĪBA

Šobrīd ir jārunā par plašāku jēdzienu- agrāro politiku, bez lauksaimniecības ietverot tajā arī citas ar zemes un lauku vides izmantošanu saistītās nozares.

Ir par maz deklarēt atbalstu lauksaimniecībai kā tādai. Ir jānosaka konkrēti šī atbalsta realizācijas virzieni.

Zemes īpašuma un lietošanas attiecību sakārtošana (īpašnieka un nomnieka attiecības)

Tam ir jānodrošina pamats nekustamo īpašumu tirgus attīstībai, kā arī efektīvai un atbildīgai ražošanas pārvaldes lēmumu pieņemšanas sistēmas izveidei, kas balstās uz privātā īpašuma attiecībām.

Lauksaimniecības produkcijas tirgus sakārtošana

- a) valsts ekonomiskās robežas nostiprināšana;
- b) nepieciešamo tirgus noteikumu un mehānismu izstrādāšana, kas nodrošina veselīgas konkurences attīstības iespējas ražotāju starpā un Eiropas kvalitātes prasībām atbilstošas produkcijas ražošanas attīstību. Tādas produkcijas, ko tās kvalitātes dēļ var droši eksportēt.

Principiālais jautājums te ir par tirgus norobežošanu valsts ietvaros vai par liberālu tā atvēršanu visām ārējās tirdzniecības operācijām. Tomēr ir skaidri jāapzinās, ka pakāpeniski iekšējā tirgus aizsardzības līmenim būs jāsamazinās, ievērojot ar starptautiskā tirgus liberalizāciju saistītos nolīgumus- brīvās tirdzniecības līgumus, GATT vienošanās un citus.

Kā galvenais pamatojums un arī kritērijs šī instrumenta lietošanas apjomam varētu būt negodīgas konkurences novēršana, ar muitas barjerām kompensējot citu valstu realizēto eksporta atbalstu subsidēšanās līdz pat dempinga cenām formā.

Lauksaimniecības ienākumu regulēšana

Te izmantojami *netiešie instrumenti*, kā, piemēram,

nodokļu atvieglojumi, ražošanas un sociālās infrastruktūras sakārtošana, kas rada labvēlīgu vidi jebkuras saimnieciskās darbības attīstībai laukos, muitas tarifi;

kā arī *tiešie atbalsta pasākumi* kā, piemēram,

subsīdiju, tiešo maksājumu sistēma, tajā skaitā atvieglojumi kreditēšanas sistēmā;

Šobrīd valsts zināmu atbalstu lauksaimniecībai sniedz. Tas izpaužas tradicionālā strīdus ābola - subsīdiju formā. Tās ir arī importa tarifu barjeras, arī nodokļu atvieglojumi.

Tomēr par reālo atbalstu lauksaimnieki parasti uztver vienīgi to, ko tieši var saskaitīt ienākot savā makā, tas ir subsīdijas. Varbūt patiešām ir jāatsakās no citām atbalsta lauksaimniecībai formām, piemēram, nodokļu atvieglojumiem?

Arī augstu importa tarifu uzturēšana ilgākā laika posmā nepavisam nenāks par labu mūsu pašu lauksaimniecības produkcijas konkurētspējai. Tie radīs zināmus siltumnīcas apstākļus iekšējā tirgū, bet ievērojami ierobežos nesubsidētas tirgus iespējas aiz valsts robežām. Bez piemaksām eksportējamajai produkcijai to vis tad nevarēs pārdot. Kas šīs subsīdijas maksās? Vai tās būs pašu ražotāju samedstas kolektis (nodevas)? Jeb tomēr tās būs jāmaksā valstij. Bet tad atkal sekos jautājums, kāpēc pienam un ne aitas gaļai? Kuri būs tie ierēdņi, kas pieņems lēmumu. Un kas maksās nodokļus un cik lieli tie būs, lai varētu subsidēt šo eksportu?

Varbūt tomēr valstij labāk attīstīt (izveidot) šīs konkurētspējīgās saimniecības, palīdzot iegādāties modernas tehnoloģijas un paplašināt ražošanas mērogus? Palīdzot meliorēt zemi un finansējot tās pamatlielabošanu, kreditējot vai atvieglinot komerc kredītus tehnikas un šķirnes lopu iegādei, modernu, darbu taupošu lopu novietņu būvei? Tad

varbūt tā būs jūtāmāka palīdzība kā tā, ko šobrīd saņem lauksaimnieki nodokļu atvieglojumu veidā no ienākumiem kuru nav. Bet tad arī nodokļu režīms kā pārējiem uzņēmējiem. Jo nevar jau būt tikai priekšrocības.

Šīs sistēmas pielietošana ir jāsaista ar saimniekošanas efektivitātes palielināšanu, ar jaunu tehnoloģiju ieviešanu saistīta celtniecība, šķirnes ganāmpulka un sējumu paplašināšana, kā arī daži citi līdzīgas nozīmes gadījumi.

Subsīdijas nevar pārvērsties tikai par politisku rotaļlietu, kas pierāda tās vai citas partijas vai politiku lojalitāti pret lauksaimniekiem. Ja mēs izšķiramies par viņu lietošanu, tās var būt un tām ir jābūt ietekmīgam lauksaimniecības attīstību veicinošam instrumentam.

Tās precīzi tika atzīmēts LPCS 2. kongresa rezolūcijā, kas saka, ka:

- ◆ subsidēšanas mērķi nedrīkst mainīties gadu no gada, bet tiem ir jābūt ilglaicīgiem, atbilstoši tiem mērķiem, kādi ar šo subsīdiju palīdzību ir jāsasniedz.
- ◆ subsidēšanas mērķi ir jādeklarē savlaicīgi un jānodrošina plānojamo subsīdiju izmaksāšana noteiktajos termiņos un pilnā apmērā.
- ◆ Subsīdiju izmaksas kārtībai ir jābūt stingri reglamentētai un atklātai, nepieļaujot ierēdņu patvaļīgu valsts līdzekļu pārdali....

Īpašs ir jautājums par eksporta subsīdijām. Vai tās ir nepieciešamas kā pastāvīgs lauksaimniecības politikas instruments, kaut arī to aizliedz starptautiskie nolīgumi? Jeb tomēr šos līdzekļus var izmantot citādi valsts intervencei lauksaimniecības produktu tirgū vai lauku attīstības programmu realizācijai.

Lauksaimniecības attīstības programmai ir jābūt saistītai ar visu lauku attīstības programmu. Ir jābūt politikai, kas risina lauku un to sabiedrības attīstības problēmas, bet tas nedrīkst notikt uz lauksaimniecības ražošanas neefektīvas attīstības rēķina. Efektīva saimniekošana balstās uz:

- ◆ privāto iniciatīvu;
- ◆ ražošanas un realizācijas iespēju savstarpēju saskaņošanu;
- ◆ efektīvu, resursus, tajā skaitā darbaspēka resursus taupošu tehnoloģiju ieviešanu.

Latvijas lauksaimniecība un ES

Latvijas lauksaimniekiem tāpat arī pārējiem iedzīvotājiem ir jārēķinās arī ar tuvināšanos ar Eiropas Savienību un iestāšanās iespējām tajā.

Līdz šim Latvijas lauksaimnieki ir strīdējušies un lēmuši, vai Latvijai pievienošanās Eiropas Savienībai būtu derīga un vajadzīga vai nē. Vai šis process sekmētu unikālās Latvijas lauksaimniecības un zemniecības attīstību, jeb tas iznīcinās Latvijas tautas nacionālās saknes. Tomēr dažkārt lauksaimnieki savos strīdos ir aizmirsuši, ka viņi nav vienīgie Latvijas iedzīvotāji. Enerģija ir zaudēta diskusijās par 'būt vai nebūt' šim procesam un tajā laikā ir pietrūcis spēka izdarīt to, kas nepieciešams, lai labāk sagatavotu un pamatotu savu nostāju starpvalstu sarunās un meklētu mūsu valstij izdevīgākos risinājumus.

1995. gada 13. oktobrī parakstot oficiālu dokumentu Eiropas Savienībai ar lūgumu uzņemt mūsu valsti šajā savienībā, Latvijas Republikas valdība ir spērusi izšķirīgo soli, izsakot valsts attieksmi pret ES. Iesniegums ir pieņemts izskatīšanai. Starptautiskā birokrātija jau ir iekustināta.

Ar to faktiski ir noslēgts diskusiju posms. Ir jāsākas darbībai. Ir jāizbeidz neauglīgi un bieži neargumentēti strīdi, vai mums vajag. Ir jādomā, kā labāk. Lai to varētu izdarīt, par Eiropas Savienību ir jācenšas uzzināt vairāk, uzzinātais jāanalizē, jāgatavo sava saimniekošana pastāvēšanai jaunos apstākļos. Tas saistīsies ar visas mūsu valsts ekonomikas pārstrukturizāciju, izmaiņām tiesiskajā bāzē. Lauksaimniecībā tas var nozīmēt arī kāda produkcijas veida ražošanas izbeigšanu, jo kādā no kaimiņvalstīm tas varētu notikt lētāk un kvalitatīvāk.

Un pat, ja Latvijas tauta nākotnē referendumā par iestāšanos Eiropas Savienībā nobalsotu pret, kas patiešām teorētiski var notikt, sagatavošanās procesā veiktais darbs nekur nepazudīs.

Jo tas nozīmē arī mūsdienīgas saimnieciskās struktūras izveidošanu, likumdošanas un valsts institūciju sakārtošanu tā, lai mūsu ražotās preces varētu droši ieiet starptautiskajā tirgū. Eiropas Savienībā pastāvošās prasības vairumā gadījumu nav tikai to nacionālās īpatnības, bet gan reāls kompromiss starptautiskajās attiecībās. Šī pieredze noderēs arī mums. Bet ir jārēķinās, ka šis process nav viegls, un tas prasīs daudz darba, arī daudz stingrākas prasības pret ražotās produkcijas kvalitāti mūsu pašu valstī- gan pienam, gan kartupeļiem, gan gaļai un citiem.

Bet jābūt to darīt jau šodien. Rīt var būt par vēlu. Mūsu kaimiņi jau ir sākuši strādāt.

9. NOBEIGUMĀ

Ir bieži dzirdēta tēze, ka Latvijas lauksaimniecības uzdevums ir nodrošināt savas valsts iedzīvotājus ar pārtiku.

Jā, Latvijas lauksaimniecībai jāražo pārtika savas valsts iedzīvotājiem, un varbūt ne tikai viņiem. Bet tas nav lauksaimniecības attīstības pašmērķis. Jau šobrīd ir iespējams iegādāties pārtikas produktus par cenām, kas nav daudz augstākas vai ir pat zemākas kā pašmāju produktiem, bet kas nav dzimuši Latvijā. Lauksaimniecības attīstība ir līdzeklis, kā lielai daļai valsts iedzīvotāju nodrošināt darbu un ienākumus, kā mums saglabāt un attīstīt veselu vidi, kā veidot savu dzīves telpu.